

**ZAMONAVIY INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA FRAZEOLOGIK
BIRLIKLARINING KONTEKSTUAL MA‘NOSI VA TARJIMA
MASALALARINING XUSUSIYATLARI**

Shodiyabonu Malikova Abduvoris qizi

Namangan davlat universiteti lingvistika 2 kurs magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola frazeologik birliklarning birlamchi kontekstual xususiyatlarini aniqlab beradi va ularni ingliz tilida tasniflashga yordam beradi. Bundan tashqari, maqolada ingliz va o‘zbek tillaridan frazeologik konstruksiyalarni tarjima qilish jarayonida duch kelishi mumkin bo‘lgan masalalar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, tilshunoslik, tarjima nazariyasi, til, kontekst, kontekstual xususiyat, tasnif, tarjima masalasi, idioma.

Аннотация. Данная статья выявляет основные контекстуальные признаки фразеологизмов и помогает их классифицировать в английском языке. Кроме того, в статье рассматриваются вопросы, с которыми можно столкнуться в процессе перевода фразеологических конструкций с английского и узбекского языков.

Ключевые слова: фразеология, лингвистика, теория перевода, язык, контекст, контекстуальный признак, классификация, проблема перевода, идиома.

Abstract. This article defines primary contextual features of phraseological units in general and promotes their classification in English language. Moreover, the article discusses the issues that may be faced in the process of the translation of phraseological constructions from in English and Uzbek languages.

Keywords: phraseology, linguistics, translation theory, language, context, contextual feature, classification, translation issue, idioms.

KIRISH

Hozirgi zamon tilshunosligida tilda frazeologik birliklarning rivojlanishini madaniy jihatdan o‘rganishi til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatni ko‘rsatadi, chunki turg‘un iboralar tilning boshqa lingvistik birliklariga qaraganda xalq hayoti bilan bog‘liqdir. Ular ko‘p asrlik hayotiy tajribalar, hozirgi kungacha davom etib kelayotgan an‘ana va marosimlar asosida shakllangan. Shunday qilib, aqliy fazilatlar aniq seziladi. Ayniqsa, frazeologik birliklar tarkibida onomastik komponentlar mavjud bo‘lganda, bu xususiyat yanada yorqinroq namoyon bo‘ladi. Sababi, onomastik birliklar xalqning o‘tmishi bilan bugungi hayotini bog‘lovchi ko‘prik bo‘lib qolgan. Binobarin, turli tizimli tillardagi frazeologik birliklarni, ularning etimologiyasi, tuzilishi, semantikasini alohida o‘rganish, tasnifini yaratish tilshunoslikning muhim

vazifalaridan biridir. Maʼlumki, jahon tilshunosligida frazeologik birliklar boʻyicha qator tadqiqotlar olib borilgan. Binobarin, L.A.Bulaxovskiyning asarlari, A.V.Kunin, L.Qulieva, K.Musaev, I.S.Stepanova, E.F.Arsenteva, I.N.Isabekov, A.V.Urazmetovning asarlari bu borada katta ahamiyatga ega. Turli tillar tizimida E.F.Arsenteva inson tabiatini ifodalovchi frazeologik birliklarni qiyosiy tahlil qildi; I. Stepanova gul nomlari bilan bogʻliq frazeologik birliklarning rus va ingliz tillari tizimini koʻrib chiqdi. I.Isabekov qirgʻiz va rus tillaridagi frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolarini oʻrgangan. Bu boradagi muhim tadqiqotlardan biri Z.K.Korzyukovning «Ingliz tilidagi oʻziga xos nomlar bilan frazeologik birliklarning funksiyasining asosiy jihatlari» mavzusidagi dissertatsiya ishidir. Uning tadqiqotida ingliz tilshunosligidagi frazeologik birliklarning eng muhim xarakteristikasi nomuvofiq komponentlar sifatida koʻrsatilgan boʻlib, Kuninning «Inglizcha-ruscha lugʻat»i asosida tahlil qilingan. U oʻz tadqiqotida iboralarning etimologiyasi, lingvistik va ruhiy xususiyatlari, tasnifiga ham katta ahamiyat bergan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oʻzbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayev frazeologik birliklarning izohli lugʻatini tuzdi. A.E.Mamatov oʻzbek tilida frazeologik birliklarning shakllanish omillarini monografiya qildi. B.Reimov odamning emotsional holatini ifodalovchi frazeologik birliklar ustida tadqiqot olib bordi, G. E. Hakimova zoologik nomli frazeologik birliklarni oʻrgangan, M. Vafoeva oʻzbek tilidagi frazeologik sinonimlarni tadqiq qildi, U.Rashidova oʻzbek tilining somatik ifodalarini maxsus oʻrgangan. Biroq turli tillardagi joy nomlarini oʻz ichiga olgan frazeologik birliklar toʻliq oʻrganilmagan. Ushbu tadqiqotda biz onomastik komponentli frazeologik birliklarning xususiyatlari va tuzilishini keng yoyish va tasniflashga alohida eʼtibor qaratilib, turli tizimli tilshunoslik materiallari hamda ingliz, rus va oʻzbek tilshunosligi boʻyicha olib borilgan monografiya va dissertatsiyalar asosida oʻrganiladi. . Rus tilshunosi L.A.Bulaxovskiy onomastik komponentli frazeologik birliklarning kelib chiqishini quyidagicha taʼriflaydi. 1) maqol va hikoyalar asosida shakllangan; There is many a slip twixt the cup and the lip — irgʻib oʻtmay «xoʻp» dema, oldindan hovliqma, tugʻilmagan buzoqqa qoziq qoqma. Cut the Gordian knot yoki cut the knot — chigal masalani yechimini topmoq; = kalavanning uchini topmoq. 2) kasbiy lugʻat asosida shakllangan; go for a Burton – oʻlmoq, koʻz yummoq, izsiz yoʻqolmoq. Barton – Staffordshir viloyatidagi pivo ishlab chiqaradigan kichik shahar. Write in water — (k.q.i.) bekordan bekorga mehnat qilmoq. 3) hazil va latifalar asosida tuzilgan; The smell of the lamp — (s.s.) chiroq hidi (birikmada yozuvchi oʻz asarini yozayotganda unga nur taratayotgan lampadagi moy hidi haqida soʻz bormoqda); zoʻrma-zoʻraki, sunʼiy. apple of Sodom – chiroyli, ammo aynigan hoʻl meva; 4) injildagi tasvirlar va parchalardan kelib chiqqan; Adamʼ apple – qoʻshtomoq, kekirdak olmasi; A forbidden fruit – taʼqiqlangan hoʻl meva 5) antik dunyo mamlakatlari taʼsirida shakllangan;

Achille`s heel yoki the heel of Achille`s — Axilles tovon; yagona zaif tomon, joy. Cassandra warnings — (k.u.) mensilmayotgan, lekin ayni vaqtda sodir bo`layotgan biror voqea haqida ogohlantirish. 6) xorijiy iboralar tarjimasida shakllangan; The golden age — oltin asr. Iboralar birinchi marta shoir Gesiodning «Mehnatlar va Kunlar» she`rda uchragan. She`r Saturn davrida yozilgan bo`lib, bu davrda odamlar hudolardek tashvishsiz, janjalsiz, urushsiz, og`ir majburi mehnatsiz yashashgan. The horn of plenty — osmondan yog`ilgan, juda serob, mo`l-ko`l. 7) adiblarning hikmatli so`zlari asosida shakllangan; Lares and Penates — (k.u.) o`z uying — o`lan to`shagging. Lar va Penat qadimgi rimda uy o`choqlarining homiylari bo`lishgan. Rise like a phoenix from its ashes — (k.u.) kuldand qaqnus yaralgandek. 8) mashhur kishilarning hayotiy tajribalaridan olingan iqtiboslar asosida shakllangan; The unwritten law — yozilmagan qonun. Platonning falsafiy asarlaridan keltirilgan iboralar: Hercules` Pillars yoki the Pillars of Hercules — 1) chek, chegara, had. Qadimgi odamlar nazarida Gibraltar bo`g`ozining qirg`oqlarida qarama-qarshi joylashgan ikki qoya, ya`ni hozirgi kundagi Gibraltar va Seuta qoyalari qadimgi xalqlar yashovchi quruqliklar tugaydigan joyni bildirgan; 2) (k.m.) qadimgi yunon afsonasiga ko`ra Gerakl butun Yevropa va Afrikaning Liviya davlatidan to`xtovsiz yurib o`tgan va o`z sayohatining ustalari sifatida Gerkules ustunlarini qo`yib chiqqan. Frazeologik birliklar butun dunyo xalqlarining o`ziga xosligi, turmush tarzi, moddiy va ma`naviy qadriyatlari, tarixi, madaniyati, urf-odatlarini o`z tiliga yetkazishda beqiyos o`rin tutadi. Frazeologik birliklar shaxslarning til birliklaridan qanday foydalanishi, shuningdek, ulardan foydalanishni tartibga soluvchi asosiy qoidalar va til normalari bilan bog`liq. Frazeologik birliklarning nutqda qo`llanilishi, ularning qo`llanilishini milliy-madaniy umuminsoniylik, differensial va paradigmatic xususiyatlar, xalq og`zaki ijodidan adabiy tilga o`tish yo`llari, semantik xususiyatlar, badiiy-uslubiy imkoniyatlar, shakl va ma`no jihatidan tarjima muammolari nuqtai nazaridan tushuntirish. , ularning milliy tildagi o`rnini yoritish muhimligi, zamonaviy tilshunoslikka mos lug`atning majburiylik keltirilgan. Frazeologik birliklarning kontekstual xususiyatlari haqida gapirganda, frazeologik tuzilmalarni kontekstga ko`ra tasniflash mavjudligini aytish mumkin, ular frazeoma va idiomalar sifatida belgilanadi. Bu turdagi frazeologik birliklarni aks ettiruvchi kontekstual xususiyatlarni dastlab professor A.V.Kunin ajratgan. Frazeologik va frazeomatik birliklar erkin so`z birikmalari va qo`shma so`zlardan frazeologik barqarorligi bilan ajralib turadi. Barqarorlik nazariyasi professor A. V. Kunin tomonidan ham ishlab chiqilgan. A.V. Kunin barqarorlikni quyidagi elementlarni o`z ichiga olgan ko`p qirrali tushuncha sifatida ko`rib chiqadi: 1. Foydalanishning izchilligi. Bu frazeologik birliklar nutqda hosil bo`lmay, balki tayyor holda takrorlanishini ko`rsatadi. 2. Leksik turg`unlik – frazeologik birliklarning frazeologik tafovut doirasida almashtirib bo`lmaydigan (masalan, qizil tasma, toychoq uyasi) yoki qisman almashtirilishini bildiradi: leksik (shkafdagi skelet – shkafdagi

skelet, ko`r cho`chqa. – ko`r yo`lbars), grammatik (tosh yurak – tosh yurak), pozitsion va aralash variantlar. 3. Frazeologik birliklarning leksik barqarorligi semantik barqarorlikni aniqlash uchun ishlatiladi. Frazeologik birlikning ma'nosi kichik o'zgarishlarga qaramay saqlanib qoladi. Uni faqat aniqlash, aniqlashtirish, kamaytirish yoki kuchaytirish mumkin. 4. Sintaktik izchillik. Kuninning fikricha, bu turg'unlik sifatlaridan biriga ega bo'lmagan har qanday frazeologizmni frazeologik birlik deb hisoblash mumkin emas. Shu munosabat bilan o`ziga xos xususiyat sifatida faqat idiomalarga ega bo`lgan, o`ziga xos buzilmaydigan frazeologik bir xil tuzilishga ega bo`lgan ingliz tilidagi idiomalarni boshqa tilga tarjima qilish masalasi mavjud. Idiomalarning leksik, semantik va lingvistik xususiyatlarini saqlab qolish juda qiyin ish. Genetika nuqtai nazaridan ma'lumki, ingliz tilining tuzilishi o`zbek tilining tuzilishidan farq qiladi; ular alohida til oilalariga mansub. Natijada turli tillarning grammatik tuzilmalari bir-biridan farq qiladi. O`zbek tilida bir qancha affikslar mavjud, masalan; ibora ot bilan boshlanib, fe'l bilan tugaydi; predloglar, maqolalar yoki jins toifalari mavjud emas. Ingliz tilida esa artikl, predlog va affikslar mavjud. Natijada, so'zlarni, iboralarni, jummalarni va ayniqsa idiomalarni tarjima qilishga urinish ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Qolaversa, ingliz va o`zbek idiomalarining shakl va ma'nodagi o`zaro farqlari tarjimani muammoli qiladi. Masalan, «hot under the collar» so`zmaso`z «yoqa ostidagi issiqlik» (yoqa tagida issiq) deb tarjima qilingan bo`lsa, «tepa sochi tikka bo`ldi» bu iboraning o`zbekcha variantidir (hair stand on end). Misoldan ko`rinib turibdiki, idiomalarning o`zlashtirilishidagi qiyinchilik shakl va ma'no jihatdan nomutanosiblik bilan bog`liq. Shuni ta'kidlash kerakki, idiomalarni ingliz tilidan boshqa tilga tarjima qilish juda qiyin. Ularning ko'pchiligi yorqin, ixtirochi, lakonik va noaniq bo'lganligi sababli, bu shunday. Tarjima qilishda iboraning mazmunini ifodalashgina emas, balki uslubiy maqsadni yodda tutgan holda uning obrazlilikini ham ko`rsatish muhimdir. Idiomalarni tarjima qilishda tarjimon mahalliy tilda ekvivalent atama topib, idiomalarning stilistik vazifasini saqlab qolgan holda, ularning mazmuni va obrazlilikini uzatishi kerak. Mahalliy tilda bir xil tasvir bo'lmasa, tarjimon "taxminan moslik" bilan kifoyalanishga majbur bo'ladi. Frazeologik birliklarga misollar mavjud: At seventh hour – tepagi daqiqada, eng tepagi odamda. Beat swords into plow-shares – qilichlarni bo`lg`alab, o`moch yasamoq, tinch mehnatga o`tmoq, tinch kunlarga yetib kelmoq. The breath of the nostrils – hayotiy zarurat, suv va havodek zarur. Cast one`s bread upon the waters - suvga non uloqtirmoq; tuzatishini o'ylamay biror ish qilmoq. The olive branch - zaytun shohi; tinchlik va osudalik timsoli. The root of evil -yovuzlikning ildizi; mol-dunyoga muhabbati. Heap coals of fire on somebody`s head -uyaltirmoq, yomonlikka yaxshilik bilan javob qaytarmoq. XULOSA Turli tillarda bir xil real ma'noga ega bo`lgan so`zlarning bajaradigan semantik va stilistik vazifalaridagi farqlar, shuningdek, bunday so`zlarning turli tillarda kirib keladigan birikmalardagi farqlari

ham amaliyot, ham tarjima nazariyasi uchun nihoyatda muhim. Ular ko'pincha katta amaliy qiyinchiliklar tug'diradi va katta nazariy qiziqish uyg'otadi, chunki ular bir xil real ma'noga ega bo'lgan so'zlarning turli tillarda bajaradigan semantik va stilistik vazifalaridagi farqlar va bunday so'zlar turli tillarda kirib keladigan birikmalar farqlari bilan bog'liq.

REFERENCES

1. Jalilova Nilufar Dilshodovna (2019). O`zbek va ingliz tillarida idiomalarni taqqoslashning lingual tahlili. Vestnik nauki i obrazovaniya, (20-2 (74)), 48-52.
2. Safaraliev, Bozor professor; Bakiyeva, Gulandom professor; va Nasrullaeva, professor Nafisa (2020) «INGLIZ VA O`ZBEK IDIOMATIK iboralarni tekshirishning LINGVOULTURAL ASPEKTTI», Filologiya masalalari: jild. 2020: Iss. 3 , 3-modda.
3. Haydarov A., Choriyeva Z. Ingliz tilida fraze birliklarning semantik-grammatik va uslubiy psixologik. Tilning leksik-semantik tizimi va qiyosiy tipologik izlanishlar: baholash, dioxroniya materiallari to'plami. - T.: Muharrir. 2012. –B.8-10. 6. Haydarov A., Jo`raqulova G
4. Narimonova Z. Frazeologik iboralarning tarjimasi haqida. -T.:O`zMU. 2007 yil.
5. Mirzayeva, D. (2021). PROVERBS AND SAYINGS AS A PRODUCT OF THE NATION'S COGNITIVE THINKING. In Multidiscipline Proceedings of Digital Fashion Conference (Vol. 1, No. 2).